

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНИХ МОВ

Складність і комплексність поняття "комунікативна культура" передбачає відмову від пошуку універсальної педагогічної технології. Принципи варіативності динамічності потребують поступального й послідовного розвитку індивідуального, предметного й професійного аспектів комунікативної культури. Разом з тим принципи систематичності й цілісності полягають у забезпеченні такої організації діяльності з розвитку комунікативної культури, яка обумовила б неперервність, єдність і взаємодію всіх її компонентів: особистісно-ціннісного когнітивного, технологічного й емоційно-креативного.

Мета статті полягає в розробці методики формування комунікативної культури майбутнього вчителя іноземних мов на етапі інтерактивної взаємодії.

Розроблена система завдань спрямована як на розвиток навичок іншомовного говоріння, так і на професійний ріст студентів.

Розроблена нами програма дослідного навчання, відбиває зміст професійно-орієнтованої технології і має наступні характеристики.

1. *Тематична ситуативність*, – включає теми, пов'язані з професією педагога, при цьому спирається на ситуативний підхід. У межах теми виділяються підтеми й ситуації, на яких будується навчання. Організація і застосування ситуацій сприяє формуванню мовленнєвих умінь студентів.

2. *Функціональність*, – включає перелік комунікативних функцій, які відбивають наміри мовця, а також ті мовні структури, за допомогою яких ці функції можуть реалізуватися під час спілкування.

3. *Комплексність*, – побудована на комунікативних завданнях, виконуючи які студенти оволодівають комунікативною компетенцією в різних видах діяльності.

Використання розробленої нами методики ефективно за певних умов. Перш за все, мовлення студентів повинно бути мотивованим. *Дрипи*, які часто застосовуються на заняттях, є зразками мовлення, яке не має слухача. Процес говоріння повинен бути цілеспрямованим, студент повинен відчувати, що висловлювані ним ідеї значимі, цікаві його партнеру по спілкуванню. Досить часто підручник є недостатнім джерелом, де можна "отримати необхідну інформацію, яка стає поживою для роздумів". Завдання вчителя полягає в тому, щоб забезпечити необхідним матеріалом, який ілюструє обговорювану тему (автентичні тексти, аудіозаписи, відеозаписи).

Комунікативні завдання повинні стимулювати здатність міркувати, досягати поставленої мети, володіти навичками діалогічного й монологічного мовлення. Майбутній педагог повинен знати, що специфіка професії полягає не тільки в тому, щоб викликати учнів на діалог, отримати необхідну інформацію, вчасно зреагувати, а й у вмінні висловити свою думку з певної проблеми, навести необхідні аргументи, логічно побудувати висловлювання.

Викладач повинен забезпечувати невідповідність мовлення студентів, коли вони не мають заздалегідь підготовлених письмових відповідей. Момент новизни робить завдання більш цікавим, а мовлення – спонтанним.

У мовному ВНЗ заняття з практики усного й писемного мовлення включає навчання говоріння, читання, письма й аудіювання, отже, ми повинні поєднувати їх на одному занятті. Хоча одним з основних завдань професійно-орієнтованої технології вважається розробка завдань для розвитку навичок говоріння, ми повинні брати до уваги всі чотири види мовленнєвої діяльності. Окрім того, ми зробимо спробу скоординувати різні мовні категорії в межах одного розділу, щоб у подальшому використовувати їх як матеріал для продуктивного породження мовлення.

Розробляючи технологію, ми повинні були визначити конкретний перелік прийомів роботи, спрямованої на формування вмінь професійно-орієнтованого говоріння, які, з одного боку, були спрямовані на організацію спілкування й комунікативних ситуацій, а, з іншого, зв'язували воедино практичне й теоретичне оволодіння іноземною мовою з методичною підготовкою.

При класифікації прийомів ми орієнтувалися на наступні критерії: соціальну роль, в якій виступає студент, під час виконання професійно-орієнтованих завдань [18]; рівень пізнавальної діяльності і творчої активності студентів; організаційну сторону навчально-мовленнєвої діяльності; технологічну готовність учнів до професійно-орієнтованого спілкування.

Згідно з першим критерієм учень може виконувати роль студента чи вчителя, виконуючи професійно-спрямовані завдання ("приховані прийоми" і "відкриті прийоми" – терміни І.П. Андрєєвої). Залежно від рівня пізнавальної діяльності і творчої активності ми виділяємо прийоми, спрямовані на презентацію мовного матеріалу, на організацію тренування й на організацію спілкування.

Щодо організаційної сторони навчально-мовленнєвої діяльності, то ми виділяємо такі прийоми:

- прийоми організації мовних і мовленнєвих одиниць (ідентифікація, порівняння, співвідношення, ранжування);
- прийоми роботи запитання – відповідь (запитання, спрямовані на перевірку рівня сформованості умінь і навичок, комунікативні запитання);
- прийоми, спрямовані на породження семантичних асоціацій (стимулювання генерації ідей і групової творчої діяльності);
- прийоми, що стимулюють обмін інформацією (забезпечення інформаційної рівноваги);
- прийоми ігрового моделювання.

Методична готовність тих, кого навчають (студентів), до професійно-орієнтованого навчання передбачає 2 групи прийомів. У першу входять прийоми, що забезпечують формування вмінь вирішувати комунікативні завдання в структурі педагогічної діяльності вчителя: аналітико-рефлексивних, проектувально-прогностичних, організаційно-діяльнісних та оцінно-корекційних. До другої групи відносимо прийоми, які розвивають уміння виконувати іншомовні мовленнєві

функції: інформаційні, регуляційні, афективні.

Зазначені прийоми були реалізовані в комплексі вправ, спрямованих на презентацію, тренування лексичного матеріалу й формування вмінь професійно-орієнтованого мовлення.

Розроблена нами методика включає обов'язкове вивчення необхідного лексичного матеріалу. У центрі нашої уваги опинилася проблема планування ведення й тренування вокабуляра таким чином, щоб зробити цей процес ефективнішим, цікавим й побудувати його так, щоби він стимулював подальшу мовленнєво-мислительну активність і сприяв підтримці іншомовного мовленнєвого спілкування на уроці. При цьому ми переслідують мету не механічного запам'ятовування великої кількості слів, а правильне вживання і поєднання з іншими лексичними одиницями під час спілкування. У цих вправах і застосовуємо "приховані прийоми", тобто студенти виконують свою соціальну роль.

Ми пропонуємо наступні шляхи вивчення лексичних одиниць.

1. Складання семантичної карти ("інтелектуальної карти" Мільруд; "логіко-сислової карти" Е.І. Пассов; "ідейної стінки" М.В. Харламова), коли в центрі змістового кола міститься поняття – ключове слово, за асоціацією з яким породжується лексичний матеріал. Виконуючи цю справу, студенти працюють у мікрогрупах, або асоціативний ряд обговорюється з викладачем.

2. Вправи на співвіднесення одиниць мови містять завдання розпізнати співвідносини одне з одним слова, словосполучення, речення, а також графічні елементи, попередньо розрізнені. Одним із видів цієї справи є співвідношення слів та їх визначень. Альтернативою буде знайти слова в тексті для співвіднесення їх з дефініціями.

3. Заповнення пропусків у контекстуальному виді, коли учні заповнюють пропуски словами, що підходять за змістом, спираючись на контекст. Навчальна функція вправи підсилюється, коли після її виконання проводиться обговорення варіантів вибору, а також роботу з ключем, що сприяє розвитку самоконтролю.

Розвиткові антиципації і мовної здогадки сприяє варіант, коли студентам подається короткий зміст прочитаного раніше тексту з пропусками.

4. Здогадка за контекстом. Студентам дають текст, за яким вони намагаються провести семантизацію слова.

5. Навчальний перифраз, який формує вміння передати зміст мовленнєвої одиниці іншими словами. Вправи на перифраз будуються на рівні окремих слів, словосполучень, речень, текстів. Перифраз – необхідний компонент у роботі над переказом прочитаного чи прослуханого матеріалу.

6. Розрізані слова. Студенти отримують аркуші паперу з розрізаними словами, які вони повинні відновити. Можна також давати і розрізані фрази.

Студентам пропонується уявити себе в ролі вчителя. Для цього ми пропонуємо такі вправи.

1) Для розвитку вмінь вирішувати аналітико-рефлексивні завдання, – "Назвіть мовленнєві кліше, які вживають для оформлення початку діалогу та його кінця. Проаналізуйте доцільність їх використання і визначте найбільш важливі для запам'ятовування".

2) Для розвитку вмінь вирішення проектувально-прогностичних завдань.

"Підготуйте навчально-мовленнєву ситуацію для семантизації нових лексичних одиниць. Підготуйте контрольну роботу на вивчені лексичні явища".

3) Для розвитку вмінь вирішення організаційно-діяльнісних завдань:

Словникове інтерв'ю. Студенти працюють у парах. В одного з них список слів і дефініції. Він повинен пояснити значення слова своєму партнеру і перевірити розуміння. Студенти інтерв'юють один одного щодо всіх аспектів слова.

4) Розвиток умінь вирішувати оцінно-корекційні завдання, – "Виправте помилки у вправах, зробіть письмові зауваження. Оберіть об'єкти для контролю розуміння читаного тексту і виберіть відповідні способи та прийоми контролю".

Більшість зазначених вправ належать до мовних й умовно-комунікативних, однак, вони передбачають безпосередній підхід до стадії спілкування.

Комунікативний підхід орієнтує нас на вправи, які виключають єдино можливий варіант вирішення. У цих вправах час не строго регламентований і вчитель виконує роль швидше консультанта чи помічника. Студенти при цьому більш вільні щодо вибору мовних засобів, а також у висловлюванні власної думки.

Ми маємо на увазі створення навчальної ситуації, орієнтованої а особистість студента, на розвиток його дослідницької і творчої пізнавальної діяльності.

Ми використовуємо вправи, розраховані на активну мовленнєву взаємодію і пов'язані з життєвим досвідом студентів та стимулюють прояв творчого потенціалу, уяви й живого сприйняття.

Для розвитку навичок професійно-орієнтованого говоріння ми використовували такі вправи.

1. Вправи, спрямовані на висування і перевірку гіпотез, які сприяють формуванню загальномовленнєвого психологічного механізму мовленнєвого прогнозування засобами іноземної мови (І.Д. Зимня).

а) вправи на передбачення. Студенти працюють у парі. Їм пропонують два малюнка, які вони не показують один одному. Задаючи запитання і відповідаючи на них, вони намагаються з'ясувати або зміст малюнка, або різницю в зображенні;

б) вправи на прогнозування. Студенти намагаються визначити зміст тексту за його назвою. "Висування найбільш імовірних гіпотез щодо змісту тексту та їх наступне підтвердження чи відхилення може стосуватися загального змісту, окремих деталей і персонажів, а також послідовності подій" [173, 138].

Ці вправи забезпечують інтенсивну мовленнєву практику і розвиток мисленнєвих вмінь не тільки завдяки висуванню власних гіпотез, але й під час їх порівняння, обговорення та оцінки.

2. Вправи на генерацію ідей.

"Мозкова атака". В основі цієї вправи лежать прийоми семантичних асоціацій. Студенти у вільній формі спонтанно висловлюють думки щодо запропонованої теми. Ідеї можуть бути у вигляді слів, словосполучень, речень.

Інший різновид "мозкової атаки" є варіант, коли студенти пропонують асоціації за малюнком. Ця вправа ефективна при підготовці монологічних висловлювань, оскільки розширює загальне інформаційне поле й активізує словниковий запас, а також становить перехід до наступної категорії вправ.

3. Вправи на виявлення і зіставлення поглядів, позицій, аргументацій.

а) Вправи, коли учні отримують завдання познайомитися з певним матеріалом, оцінити вміщену в ньому інформацію і розподілити її відповідно до визначених критеріїв. Ранжування передбачає розміщення неспірних за ступенем важливості тверджень.

Видозміна тверджень. Коли студенти отримують готовий список дискусійних тверджень, які необхідно розташувати за ступенем важливості. Виконується індивідуально в парах чи групах. При парній чи груповій роботі проводиться обговорення й узгодження пріоритетів та оцінок. Захист тверджень передбачає вибір кожним студентом певного твердження і висловлювання аргументів на його захист. Тут реалізується принцип взаємозв'язаного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності, студенти подають свої докази по черзі, відповідають на запитання. Традиційно це веде до виникнення дискусій.

б) Спрямувальна дискусія будується, спираючись на певну тему чи текст. Роль викладача в цьому виді дискусії зростає. Він пропонує ключові питання, вербальні і невербальні опори у вигляді схем, таблиць, малюнків. Завдання спрямувальної дискусії – зайти компроміс, вирішити загальне мовленнєво мислительне завдання;

в) Вільна дискусія має творчий характер. У ній учитель займає діалогічну позицію: заохочує до обміну інформацією, стимулює досягнення компромісу. Досить діяльна дискусія – піраміда. Кількість мовців, які обговорюють проблему, поступово збільшується: спочатку обговорення відбувається в парах, потім пари об'єднуються в групи з 4 осіб, потім з 8.

г) Вирішення проблемних завдань. Студенти повинні обдумати вирішення певної проблемної ситуації, запропонованої вчителем, індивідуально, потім висловити свою думку. У цій ситуації обов'язково повинні бути перепони, протиріччя, необхідність вибору одного з кількох варіантів. Використання мовленнєвомислительних завдань різного рівня сприяє розвитку механізму мислення: орієнтація в ситуації, прийняття рішень, цілеполягання, прогнозування, комбінування, конструювання (Є.І.Пассов).

4. Вправи на імітаційно-ігрове моделювання:

а) *рольова гра* – це вправа, в якій учні виконують по черзі соціальні і психологічні ролі, опановують спілкування в межах соціального контакту і в умовах максимально наближених до умов природного спілкування (Є.І. Пассов). У парних рольових іграх студенти працюють парами, при цьому роль викладача зростає. Він готує картки з відповідною інформацією, визначає контекст, ділить групу на пари. Зміст рольової гри здебільшого передбачений, однак, конфлікт, який виникає, часто може привести до непередбачених висновків та виникнення дискусії;

б) *симуляція* відрізняється від рольової гри тим, що учасники "грають" самі себе за створеними умовами. Розігрування міжособистісних контактів організоване навколо проблемної ситуації.

Сценарій, який деталізує особливості ситуації, повністю розігрується студентами. Порівняно з рольовою грою тут підсилюється елемент конфліктності і близькість до реальних ситуацій спілкування;

в) *інтерв'ю*, – студенти вільно пересуваються в аудиторії, ставлять запитання, записують інформацію, яка їх цікавить. Список запитань може бути підготовлений заздалегідь. Учитель виконує роль спостерігача, за необхідності підказує, потім пропонує студентам висловити свою думку щодо результатів опитування. Ця вправа забезпечує вільну атмосферу спілкування, робить цей процес неформальним.

5. Вправи на встановлення інформаційної рівноваги.

Інформаційна мозаїка. Кожному учаснику навчальної пари чи групи пропонується тільки частина загальної інформації. Після ознайомлення учні обмінюються нею і відновлюють загальний зміст тексту. Цінність цієї вправи полягає у взаємодії всіх видів мовленнєвої діяльності.

Особливе місце в цій групі вправ посідають види діяльності, де студент виконує роль учителя. Ми, як і в попередній групі, поділяємо їх на 4 категорії: для розвитку вмінь вирішення аналітико-рефлексивних, проектувально-прогностичних, організаційно-діяльнісних та оцінно-корекційних завдань.

"1. Визначте комунікативні завдання мовців, уявіть схематично хід діалогу.

2. Доберіть рольові ігри для активізації мовленнєвого матеріалу. Сформулюйте запитання для контролю розуміння змісту прочитаного тексту.

3. Організуйте і проведіть в групі дискусію. Дайте учням комунікативну настанову на роботу в парах таким чином, щоб вона спонукала їх до створення двостороннього діалогу-розпитування. Підготуйте вдома сценарій відеоконференції, розподіліть ролі між учнями, підготуйте рольові картки.

4. Прокоментуйте відповідь свого товариша щодо мовної правильності. Оцініть діалог щодо його відповідності до комунікативного завдання.

Виправте помилки у мовленні учасників групової дискусії, не порушуючи при цьому процесу спілкування, перепитуючи, уточнюючи щось і т. ін."

Для розвитку професійної мотивації та рефлексії професійно-орієнтованої діяльності ми використали адаптовані завдання з навчального посібника, який містить багатий автентичний матеріал для читання й аудіювання, що розкриває сучасні проблеми в галузі іншомовної освіти, а також різноманітні завдання, які розвивають навички професійно-орієнтованого говоріння [81].

Підсумковий контроль професійно-інтерактивного блоку має комплексний характер. На першому етапі проводилося тестування на знання професійно-орієнтованої лексики. На другому етапі студенти демонстрували досягнутий рівень професійного аспекту комунікативної культури в професійно-педагогічній рольовій грі. Сценарій гри, запозичений нами з методичного досвіду вітчизняних викладачів, передбачав проведення 5 етапів: ранжування якості викладача, анкетування з працевлаштування, з'ясування проблем, з якими студенти стикалися під час педагогічної практики, розробка ігрового проекту з теми та його презентація, оцінка гри ведучими та учасниками [91, 50-52]. В основу гри були покладені наступні принципи: ігрове моделювання професійної діяльності, групова діяльність учасників, діалогічне спілкування партнерів по грі, проблема, що стосується змісту гри.

На третьому етапі під час педагогічної практики студентів ми використовували схему аналізу уроку з педагогічного спілкування Г.М. Коджаспірової. Окрім цього оцінювалися вміння вирішувати організаційно-діяльнісні й оцінно-корекційні завдання. Головним чином нами описувалися наступні способи взаємодії студентів-практикантів з учнями: створення ситуацій успіху, допомога учням у подоланні страху перед наступною діяльністю, стимулювання групової діяльності, спонукання до виконання дій, наявність зворотного зв'язку, а також емоційність і ступінь творчої організації

діяльності та спілкування на уроці.

Таким чином, окрім дослідження рівня розвитку комунікативної культури на початковій і підсумковій стадії експерименту, у кінці кожного технологічного етапу ми проводили контроль динаміки індивідуального, міжкультурного та професійного аспектів комунікативної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гриньова В.М.* Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.04 / В. М. Гриньова. – Х., 2000. – 471 с.: іл. – Бібліогр. с. 395 – 471.
2. *Дарійчук Л. П.* Педагогічні умови формування комунікативних умінь у студентів негуманітарних спеціальностей засобами англійської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Л.П. Дарійчук. – К.: Інститут педагогіки АПНУ., 1999. – 18 с.
3. *Заболотська О.О.* Формування індивідуальності майбутніх учителів іноземних мов: монографія / О.О. Заболотська. – Херсон, Айлант, 2006. – 244 с.
4. *Лучкіна Л. В.* Формування мовленнєвої культури майбутніх учителів загальнотехнічних дисциплін: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 / Л.В. Лучкіна. – К., 2000. – 232 с.

Подано до редакції 28.04.09

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается актуальная проблема современной методики преподавания иностранных языков – использование образовательных технологий в формировании умений и навыков студентов на занятиях по иностранному языку, среди которых коммуникативная культура занимает одно из приоритетных мест.

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається актуальна проблема сучасної методики викладання іноземних мов – використання освітніх технологій у формуванні професійних умінь та навичок студентів на заняттях з іноземної мови, серед яких комунікативна культура займає одне з пріоритетних місць.

SUMMARY

The article considers an actual problem of modern methodology of teaching foreign languages – the use of educative technologies at foreign lessons classes in forming students' professional skills, communicative culture being of prior importance.

Ключевые слова: коммуникативная культура, профессиональные умения и навыки, образовательные технологии.

Ключові слова: комунікативна культура, професійні уміння і навички, освітні технології.

Keywords: communicative culture, professional skills, educational technologies.
